

УДК 316.422

Цитування:

Костін Р. О. Соціокультурний феномен театру. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 4. С. 118–122.

Костін Роман Олександрович,
аспірант Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
<https://orcid.org/0009-0008-5915-9856>
deputat.kostin@ukr.net

Kostin R. (2024). Sociocultural Phenomenon of the Theatre. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 4, 118–122 [in Ukrainian].

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ТЕАТРУ

Мета дослідження – визначити соціокультурне значення театру як інструменту відображення і трансформації суспільства, проаналізувати його функції, вплив на соціальні процеси та роль у формуванні національної ідентичності й міжкультурного діалогу. **Методологія дослідження** ґрунтується на міждисциплінарному підході, який поєднує культурологічний, соціологічний, історичний та мистецтвознавчий аналіз. З метою вивчення театру як складної соціокультурної системи використано методи системного аналізу, порівняльно-історичний метод дозволив проаналізувати еволюцію театру в різні епохи, метод контент-аналізу став основою для дослідження змісту театральних постановок та їхнього соціокультурного контексту. **Наукова новизна** полягає в систематизації соціокультурних функцій театру в сучасному глобалізованому суспільстві. У статті розкрито вплив театрального мистецтва на розвиток національної ідентичності, формування суспільних цінностей, вирішення соціальних конфліктів та створення міжкультурного діалогу. Визначено, що театр виступає платформою для обговорення актуальних суспільних проблем та є потужним засобом соціальної критики. **Висновки.** Театр є унікальним соціокультурним феноменом, який відіграє багатогранну роль у суспільстві. Він сприяє збереженню національної ідентичності, формує суспільну свідомість, підтримує міжкультурний діалог і є потужним засобом соціальної критики. У контексті сучасних євроінтеграційних прагнень та глобальних цивілізаційних викликів український театр виступає як важливий інструмент формування суспільного світогляду, вирішення соціальних проблем і зміцнення міжкультурного діалогу. Значення театру не обмежується лише його естетичною функцією, він є потужним інструментом комунікації, що сприяє соціальним трансформаціям та формуванню національної самосвідомості. Його вплив охоплює широкий спектр – від розв'язання актуальних суспільних проблем через сценічні постановки до інтеграції української культури в умовах глобалізації та пошуку гармонії між національними традиціями і сучасними викликами. В умовах сучасного глобалізованого суспільства театр продовжує розвиватися, зберігаючи свою актуальність та універсальність.

Ключові слова: український театр, театральні митці, театральне мистецтво, соціокультурний феномен, національна ідентичність, міжкультурний діалог, соціальна критика.

Kostin Roman, Postgraduate Student, National Academy of Culture and Arts Management
Sociocultural Phenomenon of the Theatre

The purpose of the study is to determine the sociocultural significance of the theatre as an instrument of societal reflection and transformation by analysing its functions, influence on social processes, and role in shaping national identity and intercultural dialogue. **The research methodology** is based on an interdisciplinary approach combining cultural, sociological, historical, and art studies analyses. To explore the theatre as a complex sociocultural system, the study employs methods such as systems analysis, comparative-historical method for examining the evolution of theatre across eras, and content analysis to investigate the themes of theatrical productions and their sociocultural context. **The scientific novelty** lies in the systematisation of the sociocultural functions of the theatre in contemporary globalised society. The article reveals the impact of theatrical art on the development of national identity, the formation of social values, the resolution of social conflicts, and the creation of intercultural dialogue. The study establishes that the theatre serves as a platform for discussing pressing social issues and acts as a powerful means of social critique. **Conclusions.** Theatre is a unique sociocultural phenomenon that plays a multifaceted role in society. It contributes to the preservation of national identity, shapes public consciousness, supports intercultural dialogue, and serves as a potent tool for social critique. In the context of modern European integration aspirations and global civilizational challenges, Ukrainian theatre emerges as an essential instrument for shaping societal outlooks, addressing social issues, and strengthening intercultural dialogue. The significance of theatre extends beyond its aesthetic function; it is a powerful communication tool that fosters social transformations and the development of national self-awareness. Its influence spans a wide spectrum from addressing current social problems through stage productions to integrating Ukrainian culture into the globalised world

and finding harmony between national traditions and contemporary challenges. In today's globalised society, the theatre continues to evolve, maintaining its relevance and universality.

Keywords: Ukrainian theatre, theatrical artists, theatrical art, sociocultural phenomenon, national identity, intercultural dialogue, social critique.

Актуальність теми дослідження. У контексті сучасних процесів національно-культурної ідентифікації та євроінтеграції України, її утвердження у глобальному цивілізаційному просторі, а також збереження історичної спадщини й примноження національних традицій, особливої ваги набуває дослідження історії української культури. Важливим елементом національної культурної спадщини є театр, який слугує не лише осередком збереження етнічних традицій і світоглядних цінностей, але й художнім символом духовної незалежності української нації.

Українське театральне мистецтво завжди гостро реагувало на політичні події, суспільні проблеми та духовні запити народу. Його соціокультурне значення важко переоцінити, особливо з огляду на історичний шлях нашої країни. Здобуття незалежності та непростий період реформування всіх сфер суспільного життя залишили свій відбиток і на театральній сфері. Ці зміни проявилися у трансформації творчих колективів, нових підходах до режисури й драматургії, пошуку інноваційних форм, а також у сміливих експериментах і нестандартних постановках.

Аналіз соціокультурної взаємодії між театральними митцями та глядачами, вивчення взаємовпливу театру та суспільства, висвітлення соціальних проблем через вистави або формування суспільного запиту у театральній формі, дослідження терапевтичного потенціалу інтерактивних перформансів, оцінка політичного значення українського театру та його об'єднавчої ролі в умовах війни – це лише частина актуальних питань, що потребують осмислення. Глибоке розуміння цих аспектів є важливим не лише для сучасності, але й для формування майбутнього українського культурного простору.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Окремі аспекти мистецтвознавчого і культурологічного аналізу театральної діяльності висвітлювалися у працях О. Бувалець [3], М. Возняк, М. Загайкевич, І. Матіїв [6], І. Мелешкіної, Ю. Раєвської, М. Садовського [7, 9]. Водночас залишається необхідним комплексний історико-культурний аналіз феномена українського театру, зокрема його соціокультурних функцій як національного культуротворчого інституту в умовах політичного, економічного й культурного розвитку України останньої

третини XIX – XX століття, періоду його інституціоналізації.

Регіональні аспекти розвитку сучасного театру стали об'єктом дослідження Л. Ванюги та Л. Бажанова [4]. Тема регіонального соціокультурного контексту діяльності театру і досі залишається недостатньо вивченою та систематизованою в історіографічній традиції. Зазначена праця є однією з небагатьох, яка досліджує дану проблематику.

Культурологічний вимір театральності як складової культурологічного процесу розглядається у працях Р. Барта, М. Бахтіна, Ж. Дельоза, М. Фуко. Серед основних теорій культури, що включають представницький підхід (Л. Морган, Е. Тейлор), антропологічні ідеї циклічного розвитку (Дж. Віко, М. Данилевський, А. Тойнбі, О. Шпенглер) та еволюційний підхід (А. Кребер, К. Леві-Строс, Б. Малиновський), пропонується виділити соціологічну концепцію культури як методологічну основу для аналізу соціокультурного феномена українського театру. Соціокультурні виміри театральної діяльності відображені у дослідженнях Т. Агеєнко [1], І. Безгіна [2], О. Ізосімової.

Монографія відомого театрознавця І. Безгіна «Театр і глядач в сучасній соціокультурній реальності» присвячена аналізу взаємодії театрального мистецтва та його впливу на аудиторію. У роботі висвітлюються ключові аспекти театральної творчості, їх зв'язок із соціокультурними процесами та роль театру у формуванні суспільного світогляду через сценічні постановки [2].

Метою дослідження є визначення соціокультурного значення театру як інструменту відображення і трансформації суспільства, шляхом аналізу його функцій, впливу на соціальні процеси та роль у формуванні національної ідентичності та міжкультурного діалогу.

Виклад основного матеріалу. Театр на українських землях має давню історію і зазнавав змін протягом багатьох століть, залишаючись важливою складовою культури. Він пережив різні політичні епохи, відображаючи їх у репертуарі, надаючи глядачам можливість відволіктися від буденності та замислитися над важливими питаннями. Українська театральна традиція зберігалася навіть у періоди утисків мови та культури в часи Російської імперії та

радянського тоталітаризму, коли духовна й культурна ідентичність українців зазнавала значного тиску.

Український театр подарував світу чимало видатних митців, серед яких драматурги, актори й режисери. Наприкінці 80-х років, ще до проголошення незалежності України, театр переживав справжній розквіт. У цей період в Києві було створено близько сотні театральних об'єднань, тоді як раніше їх кількість становила лише десяток. Це свідчить про значне зростання інтересу до театального мистецтва, творчі пошуки та соціальний запит на культурні послуги.

Особливий інтерес українських режисерів і глядачів викликала зарубіжна класика та твори заборонених українських митців, зокрема періоду «розстріляного відродження». Репертуари театрів збагатилися постановками та творами М. Куліша, Л. Українки, І. Франка, які несли у собі національну ідею та духовну спадщину. Серед зарубіжних класиків найбільш популярними були твори Ібсена, Камю, Шекспіра та інших.

Початок 1990-х років став періодом позитивних змін у театральному мистецтві незалежної України. Саме тоді здобули популярність видатні митці Р. Віктюк, який, попри зв'язки з Москвою, активно працював в Україні. Інший всесвітньо відомий режисер А. Жолдак також залишив вагомий слід у театральному мистецтві, хоча через експериментальний характер своїх постановок знайшов основних поціновувачів за кордоном. Серед видатних акторів варто згадати Б. Ступку, чий творчий злет припав на перші два десятиліття незалежності. Не можна обійти увагою видатну актрису А. Роговцеву, яка стала символом українського театру та кіно. Її багаторічна акторська кар'єра відзначена глибокими драматичними ролями, що вражали щирістю та емоційною наповненістю. Актриса завжди залишалася відданою українському мистецтву, активно підтримувала національну культуру та пропагувала українське слово. Творчий шлях А. Роговцевої є прикладом високої професійної майстерності та людської гідності, а діяльність у незалежній Україні підтверджує її статус як однієї з найвпливовіших постатей у вітчизняному театральному та кіномистецтві.

Україна успадкувала від радянського періоду розвинену мережу державних театрів та активні творчі колективи, але історичні обставини спричинили також кризові явища, які вплинули на розвиток театального мистецтва в сучасній Україні. Важливо зазначити, що економічна криза в незалежній

Україні стала одним із ключових чинників занепаду державного сектору в культурі, зокрема в театральному мистецтві. Довготривалі економічні реформи не принесли очікуваних результатів, що призвело до постійного скорочення державних витрат у соціальній та культурній сферах. Це особливо вплинуло на українські театри, які залежали від державного фінансування. Вони були змушені зменшувати видатки, скорочувати персонал, вводити жорстку економію, а подекуди й припиняти свою діяльність. Чимало митців залишили професію або шукали можливості за кордоном, що лише поглибило кризу в театральній сфері.

Система радянського управління концентрувала всі значущі культурні ініціативи в Москві, створюючи залежність української театральної еліти від російського центру. Для багатьох творчих діячів найбільшим досягненням було запрошення до роботи в московських театрах, що формувало стереотип провінційності українського мистецтва. Цей стан ускладнювався відсутністю зв'язків із європейською театальною спільнотою, що обмежувало можливості для розвитку. Одним із головних викликів для театального мистецтва стало віднайдення нових смислів і відродження національної культури. Проте погляди на цей процес у середовищі митців і державних установ суттєво різнилися. Театральна система залишалася незмінною, зберігаючи радянську модель державних театрів і майже ігноруючи незалежні творчі об'єднання, які у світі становлять основу театального життя.

Соціально-політичні трансформації в Україні змінили суспільні настрої, знизивши престиж театральних професій. Молодь усе рідше обирала шлях актора чи режисера, а випускники театральних закладів не могли знайти роботу через відсутність вакансій та негнучкість державних театрів. Це призвело до старіння творчих колективів. Втрати інноваційності в репертуарі та зниження популярності театального мистецтва. У результаті, після проголошення незалежності, український театр опинився без достатньої матеріальної підтримки та чіткої ідейної стратегії. Цей став відображав загальне, суспільне прагнення до економічної стабільності, залишаючи культурну сферу на периферії. Водночас молоде покоління митців прагнуло реформ, пошуку нових форм, використання європейського досвіду, а також порушення гостросоціальних тем. Їхні зусилля дали поштовх до створення незалежних театрів та об'єднань, що стали важливим явищем у сучасному українському театральному житті.

Осягнення сучасності через призму театру як феномена є важливим елементом аналізу змін у системі ціннісно-мисленнєвих пріоритетів у соціокультурних реаліях різних суспільств. Театральне мистецтво, спираючись на такі естетичні основи, як емоційність і духовність, впливає на суспільні настрої, надихаючи людей на пошук глибинних сенсів гармонії та довершеності, які протистоять повсякденним клопотам.

Театр, відображаючи унікальність людської суб'єктивності (національної, етнічної, культурної, політичної, соціальної), у певні історичні періоди виходить за межі суто естетичного контексту. Його сприйняття постійно збагачується новими смислами, які охоплюють утилітарні цінності, високодуховні ідеали, а також здатність до взаємодії між суб'єктами та об'єктами на рівні естетичних концепцій, теорій і способів комунікації. Аналіз ключових пріоритетів у контексті уявлень про досконалість у театральному мистецтві вказує на концептуальні зміни в розвитку суспільства. Тому їх вивчення є важливим для розуміння соціокультурної динаміки сучасності.

Дослідження ролі сучасного театру в соціокультурному просторі демонструє, що театральний феномен не обмежується єдиною формою. Відповідаючи на виклики часу, сучасне театральне мистецтво вирізняється багатогранністю та різноманіттям підходів. Одні театри орієнтуються на витончену елітарну аудиторію, здатну оцінити сміливі експерименти та оригінальні новації, інші ж спрямовані на масового глядача, прагнучи досягти широкого визнання. Таким чином, людина має широкий вибір не лише у визначенні своїх соціокультурних уподобань, але й у виборі театру, який відповідає її інтересам і цінностям.

Розмаїття театрів відображає процес оновлення, продиктоване потребами суспільства та розвитком театального мистецтва. Водночас театральна діяльність продовжує впливати на соціальне середовище, зберігаючи свої основоположні характеристики. Художні твори, які мають значущу естетичну цінність, стають фундаментом для нових творчих пошуків, тоді як твори, позбавлені глибини або таланту, швидко забуваються, навіть якщо вони здобули тимчасову популярність чи комерційний успіх.

Психологічна атмосфера театру, взаємний енергетичний обмін між актором і глядачем, масовий характер сприйняття та спонтанні реакції публіки забезпечують театру можливість впливати на формування

громадської думки та створення соціальних орієнтирів. Проте в умовах сучасних інформаційних війн його вплив поступається телебаченню та іншим засобам масової інформації. Водночас театр залишається найбільш пов'язаним із життям суспільства видом мистецтва. Його емоційно-чуттєвий вплив робить головні ідеї вистав доступнішими й зрозумілішими для глядачів, дозволяючи використовувати їх у повсякденному житті. Під час вистави глядач отримує певну соціальну модель поведінки, що демонструє допустимі або небажані способи вираження емоцій, допомагаючи уникати ризикованих і руйнівних дій.

Театр також надає глядачам можливість оцінювати режисерську та акторську роботу, а також моделі соціальної взаємодії, які пропонуються на сцені. О. Колісник підкреслює, що сучасний театр вирізняється здатністю концентрувати увагу на суттєвих сенсах життєвого досвіду, активізувати творчий потенціал глядача та зберігати ефект безпосередньої життєвої події, адже все розгортається на очах присутніх. Водночас події театру залишаються частиною «театральної реальності», яка відрізняється від буденного життя своєю структурованістю й узагальненістю, перетворюючи виставу на своєрідний «соціальний експеримент» [5, 56].

Таким чином, театр моделює соціальну поведінку, виступає інструментом соціального контролю та взаємодії, допомагаючи глядачам краще розуміти життя й майбутнє. Як зазначав К. Станіславський, після знайомства з театром людина починає сприймати дійсність глибше. Вплив театру, на відміну від інших масових комунікацій, м'який і творчий, він звільняє глядача від стереотипів і руйнівних стандартів, які провокують конфлікти. Соціальна значимість театального мистецтва полягає в його здатності визначати та акцентувати увагу на ціннісних пріоритетах і соціальних парадигмах, які необхідні для розвитку суспільства. Театр може формувати відповідальність людини перед суспільством, розкривати творчий потенціал особистості й унікально представляти ці ідеї через емоційно-образну форму [8, 11].

Театр активно досліджує та переосмислює межі комунікації між учасниками вистави – глядачами, акторами, режисерами. Він привносить новий вимір, підкреслюючи перетинання, збереження чи трансформацію цих кордонів, включно з розмиванням меж між початком і завершенням вистави.

Наукова новизна полягає у систематизації соціокультурних функцій театру в сучасному глобалізованому суспільстві. У статті розкрито вплив театрального мистецтва на розвиток національної ідентичності, формування суспільних цінностей, вирішення соціальних конфліктів та створення міжкультурного діалогу. Визначено, що театр виступає платформою для обговорення актуальних суспільних проблем та є потужним засобом соціальної критики.

Висновки. Театр є унікальним соціокультурним феноменом, який відіграє багатогранну роль у суспільстві. Він сприяє збереженню національної ідентичності, формує суспільну свідомість, підтримує міжкультурний діалог і є потужним засобом соціальної критики. У контексті сучасних євроінтеграційних прагнень та глобальних цивілізаційних викликів український театр виступає як важливий інструмент формування суспільного світогляду, вирішення соціальних проблем та зміцнення міжкультурного діалогу. Значення театру не обмежується лише його естетичною функцією, він є потужним інструментом комунікації, що сприяє соціальним трансформаціям та формуванню національної самосвідомості. Його вплив охоплює широкий спектр: від розв'язання актуальних суспільних проблем через сценічні постановки до інтеграції української культури в умовах глобалізації та пошуку гармонії між національними традиціями і сучасними викликами. В умовах сучасного глобалізованого суспільства театр продовжує розвиватися, зберігаючи свою актуальність та універсальність.

Література

1. Агеєнко Т. А., Ізосімова О. О. Театр як книга життя: соціокультурні виміри. *Розвиток сучасного українського суспільства: соціологічний та політологічний виміри* : матеріали VI Міжнародної наук.-практ. конф. (Харків, 24 грудня 2020 р.). Харків : ФОП Бровін О. В., 2020. С. 89–96.
2. Безгін І. Театр і глядач в сучасній соціокультурній реальності. К.: Наука, 2002. 336 с.
3. Бувалець О. О. Театральність і театралізація в сучасному культурологічному дискурсі. *Культура України*. 2013. Вип. 43. С. 167–175.
4. Ванюга Л., Бажанов М. Регіональний соціокультурний контекст діяльності театру в Україні. *Інноваційні культурно-мистецькі аспекти в*

сучасній картині світу. Херсон : ХНТУ, 2019. С. 63–65.

5. Колісник О. В. Театр у соціокультурній динаміці сьогодення. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. С. 56–58.

6. Матіїв І. О. Еволюція театральної культури України в контексті національної ідентичності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*: наук. журнал. 2024. № 3. С. 58–63.

7. Ян І. М. Український музично-драматичний театр у системі соціокультурних зв'язків останньої третини XIX – початку XX століття : автореферат дис. ... доктора мистецтв. 26.00.01 – теорія та історія культури. Київ : НАКККиМ, 2021. 38 с.

8. Almuwail F. K. S. Stanislavsky “system” and its place in the actor’s formation and spiritual of the XXst century theater transformation. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. Серія: Сценічне мистецтво, 2018. (1). С. 6–18.

References

1. Ahieienko, T. A., & Izosimova, O. O. (2020). Theatre as a Book of Life: Sociocultural Dimensions. Development of Modern Ukrainian Society: Sociological and Political Dimensions, 89–96 [in Ukrainian].
2. Bezgin, I. (2002). Theatre and Audience in Contemporary Sociocultural Reality. Kyiv [in Ukrainian].
3. Buvalets, O. O. (2013). Theatrical and Theatricalisation in Modern Cultural Discourse. Culture of Ukraine, 43, 167–175 [in Ukrainian].
4. Vanuha, L., & Bazhanov, M. (2019). Regional Sociocultural Context of Theatre Activities in Ukraine. Innovative Cultural and Artistic Aspects in Modern Worldview. Kherson, 63–65 [in Ukrainian].
5. Kolisnyk, O. (2016). Theatre in the Sociocultural Dynamics of Today. Relevant Issues of Philosophy and Sociology, 56–58 [in Ukrainian].
6. Matiiv, I. (2024). Evolution of Theatrical Culture of Ukraine in the context of National Identity. Herald of National Academy of Culture and Arts Management, 3, 58–63 [in Ukrainian].
7. Yan, I. (2021). Ukrainian Musical and Drama Theatre in the System of Sociocultural Connections of the Last Third of the 19th – Early 20th Century. Abstract of a doctoral dissertation in arts studies. Kyiv [in Ukrainian].
8. Almuwail, F. K. (2018). S. Stanislavsky “System” and its Place in the Actor’s Formation and Spiritual of the XXst Century Theater Transformation. Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Stage Art, (1), 6–18 [in English].

*Стаття надійшла до редакції 01.10.2024
Отримано після доопрацювання 05.11.2024
Прийнято до друку 12.11.2024*